

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihankekokonaisuus; alustava suunnitelma

1. TAUSTA

Ohjausryhmän toimeksianto

Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti 18.6.2020 demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmän, jonka tehtävänä on tukea koulujen ja oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, oppilaiden osallistamista sekä opetushenkilöstön valmiuksien lisäämistä koskevien hallitusohjelmakirjausten toimeenpanoa sekä tehdä esityksiä konkreettisiksi toimenpiteiksi.

Ohjausryhmän tulee toimeksiantonsa mukaisesti laatia seuraavat toimeenpanosuunnitelmat:

- opettajien peruskoulutuksen sekä opettajien ja oppilaitosten muun henkilöstön täydennyskoulutuksen kehittämiseksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osalta.
- opettajankoulutusta koskevan tutkimus- ja kehittämishankkeen käynnistämiseksi sekä valtakunnallisen yhteistyön ja kehittämistoiminnan tukemiseksi.
- Euroopan neuvoston demokratiakompetenssityön ja muiden vastaavien instrumenttien implementoimiseksi ja jalkauttamiseksi, oppilas- ja opiskelijakuntatoiminnan sekä oppilas- ja opiskelijademokratian toimintatapojen päivittäminen, oppilaskunnat 2.0 -manuaali ja luokkavaltuustotoimintatapa.
- koulujen/oppilaitosten ja lähiyhteisöjen välistä vuorovaikutusta vahvistavien pilottikokeilujen toteuttamiseksi (sekä raportti pilottikokeiluista).

Suunnitelmien tulee sisältää esitys konkreettisista toimenpiteistä, toteutustavasta, aikataulusta ja rahoituksesta.

Temaattiset alatyöryhmät

Ohjausryhmä päätti kokouksessaan 23.10.2020 perustaa kolme temaattista alatyöryhmää laatimaan edellä mainitut toimeenpanosuunnitelmat:

- **OPS- ja toimintakulttuurityöryhmä:** Laaja-alaisen osaamisalueen toteuttamisen arviointi / toteuttamistapojen kartoitus ja opsien toimeenpanon tukeminen, sekä koulujen/oppilaitosten toimintakulttuurin ja oppilas- ja opiskelijakuntatoiminnan kehittämisen tukeminen. Puheenjohtajat: Kristina Kaihari (OPH) ja Pauliina Viitamies (OAJ ry), sihteeri: Anna Mikander (OKM).
- **Opettajankoulutus- ja tutkimustyöryhmä:** Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen kehittämisen tukeminen, sekä tutkimuksen kehittäminen ja tukeminen. Puheenjohtaja: Matti Rautiainen (JYU), sihteerit: Anna Mikander (OKM) ja Liisa Männistö (OM).
- **Lähiyhteistyöryhmä:** Koulujen/oppilaitosten ja ympäröivän yhteiskunnan välisen vuorovaikutuksen tukeminen. Puheenjohtaja: Virva Viljanen (Allianssi ry), sihteeri: Liisa Männistö (OM).

Alatyöryhmät koostuivat pääosin ohjausryhmän jäsenistä ja ne kokoontuivat marraskuun 2020 – maaliskuun 2021 aikana 3-5 kertaa. Alatyöryhmät kuuluivat työskentelyssään myös muita ulkopuolisia asiantuntijoita. Ohjausryhmän ja alatyöryhmien puheenjohtajisto ja sihteeristö kokoontuivat työskentelyn aikana kolme kertaa keskustelemaan alatyöryhmien tuotosten yhteensovittamisesta. Kukin alatyöryhmä

laati suunnitelman/raportin, jossa ehdotetaan konkreettisia toimenpiteitä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi (ks. liitteet 1 ja 2).

Kartoitukset ja selvitykset

Ohjausryhmän työn tukemiseksi oikeusministeriö sekä opetus- ja kulttuuriministeriö tilasivat Nuorisotutkimusseura ry:ltä (kilpailutuksen perusteella) koonnin olemassa olevista demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hankkeista, järjestöyhteistyöstä ja hyvistä käytännöistä, sekä viestintä- ja/tai koulutuskampanjan käytäntöjen kokoamiseksi, levittämiseksi ja koordinoimiseksi valtakunnallisesti. Koonnin ensimmäinen osio on valmistunut kesäkuun alussa 2021 ja viestintä/koulutuskampanja on käynnistynyt huhtikuussa 2021.¹

Ohjausryhmän sihteeri on tehnyt alustavan kartoituksen vuosina 2021-2023 avautuvista rahoitusohjelmista ja -hauista (ensisijaisesti OKM ja OPH), jotka soveltuvat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseen opetustyössä, koulujen toimintakulttuurissa sekä opetushenkilöstön perus- ja täydennyskoulutuksessa. Kartoituksessa listataan tiedossa olevat, teeman kannalta relevantit rahoitusohjelmat ja -haut sekä tarkastellaan niiden hakukriteereitä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen näkökulmasta. Kartoitusta on tarkoitus täydentää kevään ja kesän 2021 aikana.

2. PILOTTIHANKEKOKONAISUUS

Ohjausryhmä päätti kokouksessaan 5.3.2021, että alatyöryhmien laatimien suunnitelmien ja Nuorisotutkimusseuran koonnin pohjalta rakennetaan pilottihankekokonaisuus, jossa ovat mukana kaikki kolme alatyöryhmien käsittelemää näkökulmaa. Pilotit toteutettaisiin vuoden 2022 aikana (kevät- ja syyslukukausi 2022) ja niihin osallistuisi koulujen ja oppilaitosten lisäksi myös ympäröivän yhteiskunnan toimijoita, kuten järjestöjä, ja opettajankoulutusyksiköitä. Pilottihankekokonaisuuden vaikuttavuuden selvittämiseksi ja ohjausryhmän suositusten laadinnan tueksi pyrittäisiin käynnistämään VN-TEAS- tai muu tutkimushanke. Kokonaisuudessa tarkasteltaisiin lisäksi olemassa olevia rahoituskanavia ja muita (institutionaalisia) rakenteita (esim. OKM:n nuorisoalan osaamiskeskustoiminta).

Pilottien tavoite ja tarkoitus

Tarkoitus on käynnistää 4-6 pilottia, joiden tavoitteena on testata ja kehittää erilaisia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen malleja ja toimintatapoja ensisijaisesti perusasteella, toissijaisesti myös päiväkodeissa ja toisen asteen oppilaitoksissa, yhteistyössä opettajankoulutuksen ja lähiyhteisöjen kanssa. Pilottien avulla on tarkoitus kehittää ja levittää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen menetelmiä ja hyviä käytäntöjä valtakunnallisesti tukemaan perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden ja paikallisten opetussuunnitelmien toimeenpanoa eri puolilla Suomea (mahdollisesti myös varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden sekä lukion ja ammatillisen koulutuksen opetussuunnitelmien perusteiden toimeenpanoa).

Kohderyhmät

Pilottien ensisijaisena painopisteenä on perusopetus, mutta piloteissa voidaan testata malleja ja toimintatapoja myös varhaiskasvatuksessa ja toisella asteella (lukio ja ammatillinen koulutus).

¹ [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tila –hanke Nuorisotutkimusseura ry:n verkkosivuilla](#)

Pilottien teemat

Pilottikokeilut rakentuvat seuraavien yläteemojen ympärille:

1. Demokratiataidot ja omaan lähiympäristöön vaikuttaminen

- Demokratiakulttuurin (demokratiakompetenssit) vahvistaminen oppilaitosten toimintakulttuurissa sekä demokraattisten toimintatapojen harjoitteluun käytännössä
 - osallisuuden edistäminen niin, että se koskee mahdollisimman suurta määrää oppilaita/opiskelijoita mahdollisimman monin tavoin (esim. oppilaskuntatoiminta sekä muut demokraattiset toimintamuodot ja aktiviteetit kuten luokkavaltuusto); oppilaiden vaikutusmahdollisuudet opetuksen suunnittelussa ja omassa opiskelussaan)
 - demokratiataitojen, -asenteiden ja -arvojen, joita ovat muun muassa empatia, vuorovaikutus ja toistensa kunnioittava kohtaaminen, edistäminen
- Lähiyhteisön toimintaan osallistuminen sekä lähidemokratian kehittäminen muiden lähiyhteisön toimijoiden, kuten kylä- ja kaupunginosatoimijoiden, kuntapäätäjien, nuorisovaltuustojen, järjestöjen ja muiden organisaatioiden kanssa
- Demokratiaosaamisen, vaikuttamisen ja yhteiskunnan toiminnan syvällisempi ymmärrys (demokratiatiedot)
 - eri oppiaineiden, erityisesti yhteiskuntaopin kautta
 - monilukutaito, mediataidot, digitaidot

2. Ihmisoikeudet opetuksessa ja toimintakulttuurissa

- Lapsen oikeuksien vahvistaminen (mm. lapsen oikeuksien sopimus)
- Opetussuunnitelmien ihmisoikeusperustaisuuden vieminen käytäntöön
 - Ihmisoikeuskasvatus läpileikkaavasti eri oppiaineissa (aihevalinnat; oppilaiden/opiskelijoiden mahdollisuudessa vaikuttaa opetukseen; oppimateriaalit)
- Oppilaiden ja opiskelijoiden osallistuminen koulun/oppilaitoksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman laatimiseen

3. Pohjoismainen yhteistyö: Demokraattisen toimintakulttuurin vahvistaminen kouluissa

- Pohjoismaiden ministerineuvoston Demokratia, inkluusio ja yhteenkuuluvuus (*Demokrati, inkludering och sammanhållning DIS*) -hankkeeseen liittyvä pohjoismainen yhteistyö Euroopan neuvoston demokratiakulttuurin viitekehyksen (*Competences for Democratic Culture, RFCDC*) ja *Free to Speak – Safe to Learn* -käytänteiden suunnittelemisessa ja jakamisessa
- Euroopan neuvoston opettajankouluttajien koulutuspaketin pilotointi pohjoismaisessa DIS-yhteistyössä (round table ym.)

Pilottihankkeisiin mukaan valittavat koulut/oppilaitokset/päiväkodit valitsevat oman kiinnostuksensa ja tarpeensa mukaan 1-2 yläteemaa, joihin liittyen ne suunnittelevat uusia käytännön konsepteja demokratiaan, osallisuuteen ja ihmisoikeuksiin liittyvien teemojen käsittelemiseksi ja juurruttamiseksi opetuksessa ja koulujen toimintakulttuurissa. Tarkoitus on, että pilottihankkeissa annetaan tilaa erilaisten ja erilaisissa ympäristöissä toimivien koulujen omalle äänelle ja kehittämiselle. Suunnittelussa voidaan hyödyntää OKM:n demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen ohjausryhmässä koottuja ideoita ja ratkaisumalleja (ks. liitteet 1 ja 2).

Pilottien käytännön toteutus

Valmistelu, koordinointi ja seuranta: Pilottihankekokonaisuus suunnitellaan ja valmistellaan monialaisessa yhteistyössä OKM/OPH – kunnat – koulut/oppilaitokset – yliopistot/ammattikorkeakoulut – kansalaisyhteiskunta – tutkimus.

Pilottihankkeen koordinoinnista vastaa Opetushallitus. OKM asettaa OPH:n käyttöön määrärahan, joka on tarkoitettu pilottihankkeen koordinointiin (0.x htv).

Pilottikokonaisuuden ohjaamista, tukemista ja seurantaa varten on nimitetty 'koordinointinyrkki', johon ovat lupautuneet seuraavat henkilöt:

- Kristina Kaihari (OPH)
- Sini Keinonen (Pohjoismaiden ministerineuvoston sihteeristö)
- Johanna Lampinen (OY)
- Matti Rautiainen (JY)
- Laura-Maria Sinisalo
- Emilia Uljas (Suomen Lukiolaisten Liitto)
- Pauliina Viitamies (OAJ)
- Virva Viljanen (Allianssi)
- sihteerit: Anna Mikander (OKM) & Liisa Männistö (OM)

Koordinaationyrkin tehtävänä on toimia DIOK-ohjausryhmän "työrukkasena", ts. viimeistellä pilottihankesuunnitelma sekä seurata ja tukea hankkeen toteutusta (tehtäviä tarkennetaan vielä). Työryhmän on tarkoitus kokoontua keväällä 2022 3-5 krt ja syksyllä 2022 1-2 krt/tarpeen mukaan sekä muutaman kerran hankkeen toteutuksen aikana ja jälkeen. Työryhmä voi tarvittaessa kutsua myös ulkopuolisia asiantuntijoita kuultavaksi ja kokoonpanoa voidaan tarvittaessa myös täydentää.

Aikataulu: Pilottihankkeen suunnittelu alkuvuonna 2022 – hakuprosessi keväällä 2022 – pohjoismaiset tapahtumat keväällä 2022 – pilottien toteutus syyslukukaudella 2022 ja kevätlukukaudella 2023.

Kustannukset ja rahoitus: Pilottikokeilujen arvioidut kustannukset ovat yhteensä 150 000 – 200 000 euroa riippuen toteutettavien pilottien määrästä ja laajuudesta.

Kustannusrakenne (alustava):

- 30 000 – 40 000 euroa/pilotti (osallistuvien organisaatioiden kulut, myönnetään valtionavustuksina OPH:sta); pilottien lukumäärä riippuu rahoituksen suuruudesta
- pilottikokonaisuuden koordinointi n. 50 000 euroa (henkilöstökulut; asetetaan OPH:n käyttöön)
- muut kulut 20 000 euroa (materiaalit, tilaisuudet ym.)

Rahoitussuunnitelma:

- Oikeus oppia -ohjelma / OKM n. 50 000 euroa
- kansallinen lapsistrategia / STM n. 100 000 euroa (lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma)
- Pohjoismaiden ministerineuvosto n. 67 000 euroa (edellyttää väh. kolmen Pohjoismaan osallistumista)
- kansallinen demokratiaohjelma 2025/ OM n. 10 000 euroa

KÄYTETTÄVISSÄ OLEVA RAHOITUS YHTEENSÄ: 227 000 euroa

Yhteistyö: Kunkin paikallisen pilotin suunnitteluun ja toteutukseen osallistuu koulun (tai varhaiskasvatuksen yksikön/toisen asteen oppilaitoksen) lisäksi yliopiston tai ammattikorkeakoulun opettajankoulutuslaitos sekä yksi tai useampia paikallisia, alueellisia tai valtakunnallisia kansalaisjärjestöjä ja/tai nuorten vaikuttajaryhmiä.

Piloteissa on tarkoitus vahvistaa kentän toimijoiden (rehtorit, opettajat ja muu opetushenkilöstö) yhteistyötä yliopistojen/ammattikorkeakoulujen opettajankoulutuslaitosten (varhaiskasvatuksen-,

luokanopettaja-, ja aineenopettajakoulutus), normaalikoulujen ja opettajien täydennyskoulutuksen sekä tutkimuksen ja lähiyhteisöjen kanssa.

Pilottipaikkakuntien valinta: Pilottipaikkakunnat valitaan mahdollisimman kattavasti eri puolilta Suomea. Pilottipaikkakuntien alustavan valinnan jälkeen avataan kohdennettu haku kyseisten paikkakuntien kouluille (päiväkodeille ja oppilaitoksille) sekä opettajankoulutusyksiköille ja järjestöille/nuorten vaikuttajaryhmille.

[Peruskoulujen Majakka-verkoston ja Lukioiden kehittämisverkoston hyödyntäminen?]

Valintakriteerit: Valinnoissa painotetaan mm. seuraavia asioita:

- [koordinaationyrkki laatii tarkat valintakriteerit]
- lasten ja nuorten osallistuminen pilottihankkeen suunnitteluun
- yhteistyö eri toimijoiden kanssa (järjestöt/nuorten vaikuttajaryhmät, opettajankoulutus)
- ...

LIITTEET

1. Koulujen, oppilaitosten ja varhaiskasvatusyksiköiden yhteistyö lähiyhteisöjen kanssa; ratkaisuehdotuksia
2. Ratkaisuehdotuksia opettajien peruskoulutuksen sekä opettajien ja oppilaitosten muun henkilöstön täydennyskoulutuksen kehittämiseksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osalta

LIITE 1

Koulujen, oppilaitosten ja varhaiskasvatussyksiköiden yhteistyö lähiyhteisöjen kanssa; ratkaisuideoita

Pilottikokeiluun hakevat päiväkodit/koulut/oppilaitokset voivat halutessaan hyödyntää seuraavassa esiteltäviä ratkaisuideoita omien pilottihankkeidensa suunnittelussa. Ratkaisuideat on laatinut OKM:n demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen ohjausryhmän nimeämä alatyöryhmä, jonka tehtävänä oli laatia toimeenpanosuunnitelma koulujen ja oppilaitosten sekä lähiyhteisöjen välistä vuorovaikutusta vahvistavien pilottikokeilujen toteuttamiseksi.

Keskeiset sidosryhmät ja lähiyhteisöt

Työryhmän näkökulmana oli vahvistaa oppilaitosten ja koulujen yhteistyötä keskeisten lähiyhteisöjen kanssa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamisessa. Työryhmän näkemyksen mukaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmasta keskeisiä lähiyhteisöjä, joihin pilotoinnissa tulisi keskittyä, ovat seuraavat tahot:

- Kuntien viranhaltijat ja luottamushenkilöt.
- Kunnan palvelut, kuten kirjastot.
- Paikalliset kansalaisjärjestöt, kaupunginosayhdistykset ja muu kansalaistoiminta kunnassa.
- Järjestö-, kerho- ja seuratoimijat, joissa on nuorisotyöllistä osaamista ja nuorten harrastustoimintaa.
- Poliittiset nuorisjärjestöt, puolueet ja paikalliset poliittiset liikkeet.
- Nuorten alueelliset vaikuttajaryhmät, kuten kunnan ja maakunnan nuorisovaltuustot, seurakuntien ja järjestöjen vaikuttajaryhmät.
- Paikalliset yritykset.
- Lähiyhteisönä voidaan nähdä myös lapsen vanhemmat ja läheiset aikuiset.

Keskeisiä sidosryhmiä voidaan lisäksi kartoittaa opiskelijoille ja oppilaille suunnatulla kyselyllä, jolla selvitetään, mitkä tahot olisivat erityisen kiinnostavia tai hyödyllisiä lähiyhteisöjä yhteistyöhön.

Kehittämistarpeet ja haasteet lähiyhteistyössä

Alatyöryhmä tunnisti neljä keskeistä kehittämistarvetta tai haastetta koulujen/oppilaitosten ja lähiyhteisöjen välisen yhteistyön vahvistamisessa.

1. Kohtaanto-ongelma oppilaitosten ja lähiyhteisöjen välillä.

Järjestöillä (erityisesti poliittisilla nuorisjärjestöillä) voi olla haasteita löytää oikeat yhteyshenkilöt ja päästä tekemään yhteistyötä oppilaitosten kanssa. Toisaalta oppilaitokset ottaisivat mielellään järjestöjä mukaan opetukseen, mutta yhteistyömahdollisuuksista ei tiedetä riittävästi, yhteistyön aloittaminen koetaan liian työlääksi tai yhteistyö perustuu lyhytkestoisille hankkeille, jolloin toiminnan jatkuvuus vaarantuu.

Yhteistyön kynnystä voisi madaltaa se, jos järjestöt voisivat tarjota oppilaitoksille selkeän toimintamallin ja sisällöt. Työryhmä pohti myös tapoja, joilla koulut ja oppilaitokset voidaan sitouttaa kutsumaan lähiyhteisöjä oppilaitoksiin säännöllisesti osana demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta.

2. Turvallisen ja osallistavan keskustelukulttuurin luominen puhuttaessa politiikasta opetuksessa.

Työryhmä tunnisti, että turvallisen ja osallistavan keskustelukulttuurin luominen on keskeistä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa. Pilotteja toteutettaessa tulee pohtia, miten oppilaitoksissa voidaan tuoda puolueettomasti tai tasapuolisesti esille esimerkiksi puolueiden toimintaa ja tavoitteita. Keskustelua politiikasta tulee käydä niin, että ympäristö on turvallinen jokaiselle nuorelle ja nuori saa itse muodostaa omat mielipiteensä. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tulee ulottua myös muilla alustoilla käytävään keskusteluun, kuten sosiaalisessa mediassa esiintyvään vihapuheeseen.

Toisaalta työryhmä näki, että poliitikkojen ja virkamiesten käyttämä kieli ja terminologia voivat olla nuorille liian vaikeaselkoisia, jolloin kiinnostus politiikkaa, osallistumista ja vaikuttamista kohtaan voi heikentyä entisestään. Piloteissa pitäisikin kiinnittää erityistä huomiota selkeään ja saavutettavaan kielenkäyttöön.

3. Miten huomioimme haavoittuvassa asemassa olevat nuoret ja vähemmistöryhmiin kuuluvat nuoret pilottikokeiluissa?

Kaikissa pilottikokeiluissa on tärkeää luoda toimintamalleja, jotka huomioivat haavoittuvassa asemassa olevien nuorten ja vähemmistöihin kuuluvien nuorten toiveet ja tarpeet. On tärkeää, että nuoret otetaan mukaan pilottien suunnitteluun, ja että he voivat vaikuttaa sisältöihin omien kiinnostuksen kohteidensa mukaisesti. Vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten vaikuttamista ei rajata vähemmistöasemaan.

4. Miten oppilas- ja opiskelijakuntien asemaa ja vaikuttavuutta voitaisiin parantaa osana paikallisia päätöksentekoprosesseja?

Työryhmä tunnisti oppilas- ja opiskelijakuntatoiminnan tärkeäksi nuorten vaikuttamisen rakenteeksi. Oppilaskuntien ja opiskelijakuntien yhteyksiä lähiyhteisöihin pitäisi lisätä ja mahdollisuuksia vaikuttaa lähiympäristön asioihin tukea. Huomio linkittyy myös pääministeri Marinin hallitusohjelmaan, jossa linjataan seuraavasti: "Vahvistetaan koulujen ja oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta ja osallistamista. Pidetään huolta oppilas- ja opiskelijakuntatoiminnasta."

Hyviä lähiyhteisöyhteistyön käytäntöjä

Työryhmä kuuli kokouksissaan asiantuntijoita Plan Suomesta, kahden kaupungin Sitran demokratiakokeiluista ja Invalidiliitosta. Asiantuntijakuulemisten perusteella työryhmä tunnisti seuraavia hyviä toimintamalleja, joita mahdolliset pilottihankkeet voisivat hyödyntää:

- **Projektityöskentely:** koulussa käydään läpi demokratiakasvatuksen alkeet, ja yhdistykset, kunnat ja kaupungit antavat projektityöskentelyyn aiheita, joista nuoret valitsevat ja tekevät.
- **Etäryhmät:** koulut ja yhdistykset kokoavat ryhmät yhdessä ja jokin taho sitoutuu toteuttamaan kokonaisuuden yksin tai yhdessä.
- Pidempään Suomessa asuneiden **mentoritoiminta** vähän aikaa asuneille (Planilla kiinnostus ja osaaminen mutta rahoitus toistaiseksi puuttuu).
- Kaikki edellä mainitut kolme ideaa ovat muokattavissa yleiseksi demokratiakasvatukseksi (ei vain maahanmuuttajanuoria koskevaksi).
- Rajat rikkovaa yhteistyötä koulujen ja ympäröivän yhteiskunnan välillä tarvittaisiin muissakin kuin vammaisasioissa, toimintatapana voisivat olla esim. **kokemustoimijoiden** puheenvuorot kouluissa.
- Eri kohderyhmien huomioiminen tärkeää; Planin **"menu"-toimintapa** kannatettava; voisi räätälöidä niin että tietyt teemat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa olisivat järjestöjen vastuulla.

- [Näin voi vaikuttaa -opasta](#) voisi jatkokehittää pilottikokeiluissa.

Työryhmä keräsi myös jäseniltään ja heidän verkostoiltaan tiedossa olevia hyviä käytäntöjä, joita voitaisiin jatkojalostaa ja laajentaa valtakunnallisesti pilotoinnissa:

- **Ilmiöoppiminen:** Valmiit paketit ilmiöoppimiseen (esim. Ilmiöviikot) ja monialaisiin oppimiskokonaisuuksiin avaimet käteen -periaatteella.
- **OPS:n tavoitteiden tukeminen:** Mallit ja menetelmät, joilla pystytään tukemaan OPSien tavoitteita, esim. erilaiset virtuaaliset alustat, pelillistäminen, ”Suomen mallin” mukainen harrastustoiminta koulupäivän jälkeen; voisiko tätä hyödyntää myös koulujen/oppilaitosten ja lähiyhteisöjen välisessä yhteistyössä?
- **Oppilaiden ja opiskelijoiden toimijuuden vahvistaminen:** Oppilaiden/opiskelijoiden oma osallistuminen ja toiminnallisuus on tärkeää (esimerkkinä terveysvalistus), sillä konkreettinen tekeminen edistää oppimista.

OSKU:lla ollut hyviä kokemuksia koulu/oppilaitosyhteistyöstä, mutta kehittämiskohteena voisi olla **toimintatapojen vuorovaikutteisuuden lisääminen**. On tärkeää, että lapset ja nuoret itse pääsevät tuomaan omia näkemyksiään ja ajatuksiaan esiin ja pohtimaan kysymyksiä oman elämänsä näkökulmasta.

FSS:llä on yhteistyötä oppilaskuntien kanssa, koulutuksia oppilaskunnille kokouskäytännöistä ja vaikutusmahdollisuuksista, sekä työpajoja. FSS:llä ja RKP:n nuorilla on ollut v. 2013 lähtien väittelyyn ja retoriikkaan keskittyvä yhteistyöprojekti ruotsinkielisissä lukioissa.

- **Digitaaliset osallisuusmenetelmät:** Virtuaaliset esittelyt ja vierailut tukisivat valtakunnallista ulottuvuutta ja toimisivat myös korona-aikana (vrt. virtuaaliset yritysvierailut). Kansalaisraadit, spesifimmän asian käsittely deliberatiivisesti keskustellen. Tästä esimerkkinä AllYouthin Digiraati-hanke ja sen mahdollisuudet. Nuortenideat.fi-toiminnan kehittäminen tähän suuntaan, mm. valmiit paketit kouluille, joita opettajat voisivat tilata (nuorten mielipiteiden kartoittaminen)?
- **Valmiit, valtakunnalliset toimintamallit:** TATin Yrittäjyysluokka/-koulu/Yrityskylä on toimiva konsepti, jota voisi monistaa muihin teemoihin.

Valtakunnalliset teemaviikot ja tapahtumat, kuten Nuorisovaalit ja Poliitiikkaviikko. Nuorten ja päättäjiä kohtaan tukevat tapahtumakiertueet, kuten Poliitiikkabussi toisen asteen oppilaitoksissa. Opetuskäyttöön tuotetut puolue-esittelyvideot, äänestämisestä kertovat oppituntimallit ja Nuorten vaalikone.

Monilla poliittisilla ja muilla nuorisojärjestöillä on vaikuttamistoimintaan liittyvää koulutusta ja muuta toimintaa; suunnattu aktiiveille, mutta samaa ideaa voisi monistaa kevyempänä versiona laajemmalle kohderyhmälle.

RATKAISU 1: Lähiyhteisöt ja tutustuminen nuorten vaikuttamismahdollisuuksiin

Päätavoitteet

Oppilaat ja opiskelijat tutustuvat paikallistason konkreettisiin vaikuttamisen mahdollisuuksiin ja keinoihin heidän oman kiinnostuksensa ja toiveidensa perusteella. Koulujen ja oppilaitosten sekä oppilas- ja opiskelijakuntien yhteistyö kunnan (ja maakunnan) nuorisovaltuuston kanssa tai muiden paikallisten tai alueellisten vaikuttajaryhmien / järjestöjen kanssa vahvistuu.

Yhteiskunnalliset vaikuttavuustavoitteet

Nuorten kiinnostus järjestö- ja muuta kansalaistoimintaa kohtaan lisääntyy. Nuorten osallisuuden kokemus ja kiinnittyminen yhteiskuntaan/lähiyhteisöön vahvistuu.

Kohderyhmä

Pilotin ensisijaisia kohderyhmiä ovat 2. asteen oppilaitokset (erityisesti nuorisovaltuustoyhteistyön osalta) sekä alakoulun 4. luokka-aste ja yläkoulun 9. luokka-aste (kytkentä yhteiskuntaopin oppisisältöihin).

Konkreettiset toimenpiteet

Pilotissa kokeillaan jo olemassa olevia tai kehitetään uusia malleja ja menetelmiä vaikuttamismahdollisuuksiin tutustumiseksi, esimerkiksi:

- **Youth takeover:** Nuoret valtaavat kunnanvaltuuston / kaupungintalon yhden päivän ajaksi ja pääsevät tutustumaan erilaisten simulaatioiden avulla valtuutettujen ja luottamushenkilöiden työhön.
- **Osallistuva budjetointi:** Kunta/kaupunki osoittaa tietyn summan rahaa ja nuoret suunnittelevat ja päättävät, mitä sillä tehdään. Kehitetään/testataan mallia, jossa kunta/kaupunki, koulut/oppilaitokset tai oppilas/opiskelijakunnat sekä nuorisovaltuusto suunnittelevat ja toteuttavat osallistuvan budjetoinnin yhdessä.
- **Oman lähiyhteisön kuvaaminen kokonaisuudessaan verkostona:** Kuvataan paikallisen hallinnon, elinkeinoelämän, kansalaisjärjestöjen ja muiden toimijoiden väliset suhteet. Millaisia linkkejä eri toimijoiden välillä on? Ketkä ovat läheisissä tekemisissä keskenään, ketkä taas vähän? Mahdollisuus hahmottaa yhteistyön paikat ja alat, joissa koulu/nuorisovaltuusto tmv. eivät vielä ole "verkottuneita".
- **Lautakunta- ja kunnanvaltuustosimulaatiot:** Suunnitellaan yhteistyössä koulujen/oppilaitosten, kunnanhallinnon ja nuorisovaltuuston kanssa. Toteutus koulussa/oppilaitoksessa. (Voisiko tähän kytkeä jonkin kunnassa oikeasti päätettävänä olevan asian käsittelyn, ts. Nuoret pääsisivät vaikuttamaan ao. asiaa koskevaan päätöksentekoon?)
- **Kansalaisraadit / Digiraadit:** Tuodaan jokin paikalliseen päätöksentekoprosessiin kytkeytyvä ajankohtainen teema tai kysymys nuorten käsiteltäväksi keskustellen. Suunnitellaan yhteistyössä koulujen/oppilaitosten, kunnanhallinnon ja nuorisovaltuuston kanssa. Toteutus koulussa/oppilaitoksessa.
- **Vaikuttamistoiminnan simulaatio,** jossa opiskelijaryhmät voivat osallistua tapahtumapäivään ja harjoitella yhteiskunnallisen päätöksentekoa toiminnallisen oppimisen keinoin.

Pilotin toteutuksessa huomioitavaa

- Nuorten omat toiveet ja kiinnostuksen kohteet lähtökohtana piloteille
- pienten ja suurien kuntien erot huomioitava
- Nuorten kytkeytyminen paikalliseen yritystoimintaan ja vapaaehtoistoimintaan

RATKAISU 2: Puolueet ja poliittiset nuorisjärjestöt yhteistyössä koulujen ja oppilaitosten kanssa

Päätavoite

Kokeilussa koulut ja oppilaitokset tekevät yhteistyötä puolueiden ja poliittisten nuorisjärjestöjen kanssa. Poliittiset nuorisjärjestöt kohtaavat nuoria oppilaitoksissa ja esittelevät puoluepolitiikkaa nuorten näkökulmasta.

Pilotilla on kolme tavoitetta:

1. Nuorten luottamus poliittiseen järjestelmään kasvaa: Kokeiluun osallistuneet nuoret ymmärtävät omat vaikuttamismahdollisuutensa edustuksellisessa demokratiassa sekä saavat käsityksen siitä, miten puolueet toimivat ja mitä ne saavat aikaan.
2. Jokaisen nuoren ääni tulee kuuluviin ja nuoria kannustetaan turvalliseen keskusteluun politiikasta.
3. Nuori oppii paikallistason vaikuttamisesta: Miten omassa kunnassa tehdään päätöksiä ja mitkä ovat nuoren vaikuttamisen reitit kunnassa?

Kohderyhmä

Pilotti on suunnattu peruskoulun yläluokille ja toisen asteen ammatilliseen koulutukseen. Peruskoulujen kautta on mahdollista tavoittaa koko ikäluokka. Ammatilliseen koulutukseen kohdennusta perustelee puolestaan se, että poliittisen osallistumisen ja kiinnostuksen politiikkaa kohtaan on tutkimuksissa havaittu eriytyvän voimakkaasti koulutustaustan mukaan. Esimerkiksi tuoreen nuorten kuntavaaligallupin (Taloustutkimus 2021) mukaan 94 % yliopistotutkinnon suorittaneista tai sitä suorittavista ilmoitti aikovansa äänestää kuntavaaleissa. Ammatillisen tutkinnon suorittaneista tai sitä suorittavista vain 75 % ilmoitti aikovansa äänestää.

Pilotissa kiinnitetään erityistä huomiota siihen, että kaikkien nuorten on mahdollista osallistua turvallisesti keskusteluun puolueista ja poliittisista ideologioista.

Puolueiden ja poliittisten nuorisjärjestöjen lisäksi piloteissa voidaan tutustua myös puolueiden ulkopuolisiin liikkeisiin ja ideologioihin oppilaiden ja opiskelijoiden oman kiinnostuksen mukaisesti.

Konkreetitset toimenpiteet

Pilotissa kokeillaan jo olemassa olevia tai kehitetään uusia malleja ja menetelmiä puolueisiin ja poliittisiin nuorisjärjestöihin tutustumiseksi, esimerkiksi seuraavan mallin ja periaatteiden mukaisesti:

- **Poliittiset nuorisjärjestöt kehittävät oppilaiden ja opiskelijoiden kanssa ratkaisuja lähiympäristön asioihin.** Pilotissa nuoret pääsevät käsittelemään todellista, olemassa olevaa asiaa, johon voidaan paikallisella tasolla vaikuttaa. Pilotissa voidaan järjestää myös alueellisia tilaisuuksia, joissa eri oppilaitosten nuoret pääsevät ratkomaan kysymyksiä yhdessä.
- **Pilotissa noudatetaan tasapuolisuutta.** Pilotissa noudatetaan avointa kutsumenettelyä, jotta puolueet ja erilaiset poliittiset suuntaukset ovat laajasti edustettuina. Pilotti voi myös käsitellä pienpuolueita ja paikallisia poliittisia liikkeitä.
- **Aluekoordinaattorit:** Pilotissa alueelliset koordinaattorit, esimerkiksi kunnan osallisuustyöntekijät, koordinoivat koulujen ja oppilaitosten sekä poliittisten nuorisjärjestöjen välistä yhteistyötä. Koordinaattorin vastuulla on ohjeistaa nuorisjärjestöjä ja järjestää oppilaiden ja opiskelijoiden sekä nuorisjärjestöjen edustajien yhteisiä ratkaisutyöpajoja.

- **Turvallisen tilan periaatteet:** Olennaista on rakentaa turvallinen tila kohtaamiseen ja politiikan käsittelyyn. Nuorten kanssa määritellään turvallisen keskustelun periaatteet, keskusteluun varataan riittävästi aikaa ja keskustelua on mahdollista käydä pienryhmissä. Pilotissa voidaan hyödyntää esimerkiksi Erätauko-dialogia, joka auttaa rakentavan keskustelukulttuurin luomisessa yli puolue- ja näkemysrajojen. Poliittisten nuorisjärjestöjen ja puolueiden edustajille annetaan ohjeet ja tukea nuorten kohtaamiseen aidosti kuunnellen. Turvallisen tilan periaatteissa huomioidaan myös sosiaalisessa mediassa käytävä keskustelu.
- **Opetusmateriaalit:** Kokeilussa luodaan lisäksi opetukseen helposti käytettävät materiaalit puolueista ja päätöksenteosta esimerkiksi yhteistyössä eduskunnan ja eduskuntapuolueiden kanssa. Materiaali voi sisältää esimerkiksi lyhyitä videoita ja PowerPoint-esityksiä opetuksessa hyödynnettäväksi. Opetusmateriaalissa voidaan myös reitittää nuoren vaikuttamisen reittejä paikallistasolla esimerkiksi kunnan päätöksenteossa.

RATKAISU 3: Osallisuustaitojen kehittäminen lähiyhteisöjen kanssa varhaiskasvatuksessa ja esi- ja alkuopetuksessa

Päätavoite

Kehitetään lasten osallisuustaitoja, kuten dialogisuutta, kuuntelua, keskustelua, konfliktien ratkaisua ja tunnetaitoja. Vahvistetaan aikuisten osaamista lasten kuulemisessa ja osallistamisessa.

Pilotilla on kolme tavoitetta:

1. Lasten osallisuus- ja tunnetaidot vahvistuvat.
2. Tunnistetaan lapsille luontevia paikkoja ja lähiyhteisöjä. Vanhemmat ja koti ovat osana tätä lähiyhteisöä.
3. Aikuisten osaaminen lasten kuulemisessa ja osallistumisessa vahvistuu.

Aikuisella on tärkeä rooli lasten osallisuuden kehittämisessä ja mahdollistajana.

Varhaiskasvatussuunnitelman sekä esiopetuksen opetussuunnitelmien perusteet nostavat vahvasti esille lapsilähtöisen, lapsen osallisuutta korostavan pedagogiikan.

KARVIN toteuttamassa Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden 2014 toimeenpanon arvioinnissa (2021) todetaan, että esi- ja perusopetuksessa tulee kiinnittää nykyistä enemmän huomiota lasten ja oppilaiden osallistamiseen sekä opetuksen eheyttämiseen. Esiopetuksessa tulee esimerkiksi koulutuksella tukea ryhmälähtöisten ja lasten kiinnostusten kohteista nousevien oppimiskokonaisuuksien suunnittelua opetussuunnitelman tavoitteet huomioiden. Arviointitulosten mukaan lasten ja oppilaiden osallistaminen oppimiskokonaisuuksien suunnitteluun on vähentynyt vuodesta 2017.

Kohderyhmä

Kokeilu on suunnattu päiväkodeille sekä esi- ja alkuopetuksen ryhmille ja kasvattajille. Pilotissa huomioidaan erityisesti kaikkein pienimpien lasten mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa itseä koskeviin asioihin.

- Lapsille luontevien paikkojen / lähiyhteisöjen tunnistaminen, esimerkiksi kirjasto
- Vanhemmat/koti osana lähiyhteisöä

- Haavoittuvassa asemassa olevat lapset alakouluissa, esimerkiksi oppilaskunta, kodin esimerkki, mahdollisuuksia vaikuttaa kaikille (esim. Opinkirjon strukturoidun keskustelun malli)

Konkreettiset toimenpiteet

Pilotissa kokeillaan jo olemassa olevia tai kehitetään uusia malleja ja menetelmiä lasten osallisuustaitojen tukemiseksi, esimerkiksi:

- **Tukimateriaali osallisuustaitojen kehittämiseen:** Kokeilussa varhaiskasvatuksen sekä esi- ja alkuopetuksen kasvattajat ja lapset pääsevät harjoittelemaan osallisuustaitoja yhdessä lähiyhteisön kanssa. Kokeilun tavoitteena on luoda käytännönläheinen, varhaiskasvatuksen arkeen sekä perheille sopiva tukimateriaali osallisuustaitojen kehittämiseen ja kokonaisvaltaisen oppimisen edistämiseen. Tavoitteena: Lasten osallisuuden lisääminen, vanhempien kuulemisen lisääminen, lapsilähtöinen toiminta, mielenkiinnon kohteiden mukaan suunnitellaan toimintaa, leikki toimintamuotona.
- **Varhaiskasvatuksen seuranta- ja arviointijärjestelmä:** Kokeilussa kehitetään varhaiskasvatuksen yksiköille seuranta- ja arviointijärjestelmä lasten osallisuuden arviointiin ja toiminnan kehittämiseen yhteistyönä vanhempien kanssa. Miten seuranta ja arviointia voisi toteuttaa henkilöstön yhteistyön, asiakaskyselyjen sekä lasten osallisuuden kautta?
- **Kehitetään Lasten parlamentti –toimintaa koko alakoululle:** Pilottiin haetaan mukaan uusia yhteistyökuntia ja toiminta yhdistetään Lapsiystävällinen kunta –toimintamalleihin. Lapset eri kunnista kohtaavat toisiaan ja vaihtavat ajatuksiaan.
- **Dialogisuuden kehittäminen varhaiskasvatuksessa:** Esim. pienten lasten dialogisuus omista mielipiteistä ja yhdessä toimiminen.
- **Osallistuvan budjetoinnin kokeilut vielä pienemmille lapsille.**

RATKAISU 4: Maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten vaikuttamistaitojen kehittäminen lähiyhteisöjen kanssa

Päätavoite

Kehitetään vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten vaikuttamistaitoja mentorointitoiminnan kautta. Malli on erityisesti suunnattu maahan muuttaneille oppilaille ja opiskelijoille. Mentoroinnissa oppilaitokset tekevät yhteistyötä järjestöjen kanssa.

Pilotin tavoitteet:

- Vaikuttamista ei rajata nuoren taustaan tai asemaan. Nuoren kiinnostusta monenlaiseen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja teemoihin tuetaan.
- Yhteiskunnallisen päätöksenteon kielimuuri ylitetään. Kokeilussa korostetaan selkeää ja ymmärrettävää kieltä. Osaltaan kokeilu myös tukee oppilasta/opiskelijaa puhumaan suomea tai ruotsia osana mentorointia.
- Nuoren toimijuutta tuetaan ja nuoret ovat alusta alkaen suunnittelemassa hankkeen toteutusta.

Mentoroinnissa on kyse toimintatavasta, jossa mentorit toimivat roolimalleina ja toisaalta vertaisina oppilaiden ja opiskelijoiden kanssa. Mentorit voivat itse olla maahanmuuttajataustaisia tai kuulua

vähemmistöryhmiin, jolloin tämä vahvistaa vähemmistöjen representaatio vaikuttamisen kentällä. Mentorit auttavat nuoria tunnistamaan omia vaikuttamisen polkuja sekä tulevaisuuden koulutus- ja työmahdollisuuksia. Mentorointi myös vahvistaa nuorten omia verkostoja. Idea perustuu Plan Suomen maahanmuuttajanuorten työelämätaitoihin keskittyvään mentorointiohjelmaan.

Kohderyhmä

Maahan muuttaneet lapset ja nuoret peruskoulussa ja tämän jälkeisessä nivelvaiheessa (esimerkiksi toisen asteen ensimmäisenä vuonna tai toiselle asteelle valmistavassa koulutuksessa). Pilotti voi myös koskettaa Suomessa jo pidempään asuneita, sillä tässä on tunnistettu resurssien puutetta.

Konkreettiset toimenpiteet

Pilotissa kokeillaan jo olemassa olevia tai kehitetään uusia malleja ja menetelmiä vaikuttamismahdollisuuksiin tutustumiseksi, esimerkiksi:

- **Mentorien tehtävänä on kohdata ja keskustella nuoria sekä auttaa hahmottamaan erilaisia tapoja vaikuttaa yhteiskunnassa.** Mentoreiden rekrytointi tapahtuu yhteistyössä alueen lähiyhteisöjen kanssa. Mentorit edustavat lähtökohtaisesti itse vähemmistöryhmiä.
- **Mentorointi on osa kurssia tai opetuskokonaisuutta.** Oppilaitos auttaa oppilaita löytämään mentorointiohjelman. Mentorointiin osallistuvat oppilaat saavat osallistumisesta opintosuoritusmerkinnän.
- **Mentoroinnissa yhdistetään erilaisia toimintamalleja.** Mentorointiin kuuluu eri teemoihin keskittyneitä työpajoja ja luentoja sekä pienryhmä- tai paritapaamisia mentorien kanssa. Mentorointiin osallistuvat oppilaat voivat toteuttaa myös oman vaikuttamiseen liittyvän projektin.

LIITE 2

Ratkaisuehdotuksia opettajien peruskoulutuksen sekä opettajien ja oppilaitosten muun henkilöstön täydennyskoulutuksen kehittämiseksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osalta (ryhmän tekemät priorisoinnit kursivoitu listan alkuun)

OPETTAJANKOULUTUS

Miten saadaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus laajalti osaksi opettajankouluttajien ja opettajankoulutusyhteisöjen toimintakulttuuria?

Ratkaisu: systematisoidaan ja vakiinnutetaan koordinoitua ja viestintää yksiköiden välillä (vaatii resurssin koordinointiin ja verkoston ylläpitämiseen).

Ratkaisu: tuotetaan opetusmateriaalia sekä kehitetään opetusmenetelmiä (kuten pelillisuus), joilla voidaan vastata laajasti eri opettajankoulutusten tarpeisiin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa).

Ratkaisu: vahvistetaan kokeiluja yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen yhteisinä hankkeina (toteutetaan kokeilu yhtäaikaisesti eri opettajankoulutusyksiköissä). Kokeilut myös raportoidaan.

Ratkaisu: sijoitetaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta opintojen alkuun ja luodaan yhteinen orientaatiomateriaali (esim. video ja tähän liittyvä keskustelumateriaali) yksiköille tähän tarkoitukseen.

Ratkaisu: luodaan opettajankoulutettavina oleville nykyistä selkeämpiä paikkoja ja mahdollisuuksia vaikuttaa opettajankoulutusyhteisössä (esimerkiksi versiointeja seuraavista malleista: väärän kuninkaan päivä, ajatushautomot tai hackathon). Tästä työstä on mahdollisuus saada myös opintopisteitä.

Ratkaisu: tehdään enemmän demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuskokeiluja muiden oppilaitosten (esimerkiksi luokanopettajakoulutus – alakoulu) kanssa.

Ratkaisu: vahvistetaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmaa opettajankoulutusfoorumien työskentelyssä.

Ratkaisu: suunnataan oppiainerajat ylittävät projektit (erityisesti luokan- ja aineenopettajakoulutus) selkeämmin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen.

Ratkaisu: johto tukee nykyistä vahvemmin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus niin opetussuunnitelman, opetusohjelman kuin toimintakulttuurin tasolla.

Ratkaisu: vahvistetaan vuorovaikutusta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus -toimijoiden ja opettajankoulutusyksiköiden kanssa.

Ratkaisu: vahvistetaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen opetussisältöjä opetussuunnitelmassa sekä opetusohjelmassa.

Ratkaisu: tehdään nykyinen materiaali selkeämmin näkyvämmäksi ja viestitään siitä toimijoille.

TÄYDENNYSKOULUTUS

Mitä on yhteisöllinen, oppilaitosten arkeen kiinnittyvä pitkäkestoinen täydennyskoulutus (demokratia ja ihmisoikeuskasvatus)?

Ratkaisu: jokaisessa oppilaitoksessa on nimetty ja koulutettu demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusvastaava (diok-tutor).

Ratkaisu: luodaan valtakunnallinen täydennyskoulutuskokonaisuus, joka luo oppilaitosyhteisölle pohjaa omalle kouluttautumiselle. Kokonaisuus on orientoiva, ja siihen on poimittu muutama keskeinen idea tutkimustiedon ja kehittämishankkeiden tulosten pohjalta. Kokonaisuus voi koostua esimerkiksi muutamasta innostavasta videosta sekä lyhyestä tekstistä.

Ratkaisu: oppilaitosten johtajien koulutuksessa kiinnitetään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen nykyistä enemmän huomiota.

Ratkaisu: oppilaat ja opiskelijat tulevat vahvemiksi osaksi yhteisöjen oppimisprosesseja (mukaan reflektioprosessiin, vrt. seuraava kohta).

Ratkaisu: täydennyskoulutus tulee nähdä entistä enemmän työn reflektiona, jolloin uusi tieto jalostuu yhteisön käytännöksi yhteisöllisenä prosessina.

Ratkaisu: oppilaitosten rakenteita kehitetään niin, että demokratiakulttuuriin piirteiden on nykyistä paremmin mahdollista tulla osaksi oppilaitosten toimintakulttuuria.

Ratkaisu: kehittäminen sidotaan vahvasti oppilaitosten arkeen, yhteisön tarpeisiin (yhdessä oppiminen, arjen kehittäminen).

Ratkaisu: vahvennetaan lähiekosysteemiajattelua eli toimintaa vahvistetaan lähiyhteisön eri toimijoiden ja oppilaitosten välillä.

Ratkaisu: tehdään kartoitus, millaisia toimivia täydennyskoulutusmalleja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa on olemassa kansainvälisesti.

Kokonaisuutena monen ehdotuksen kannalta olisi tärkeä, että valtakunnallisella tasolla olisi koordinoiva henkilö, joka toimisi ajankohtaisen tiedon ylläpitäjänä, viestijänä sekä myös kokoon kutsujuna yhteisiin tapahtumiin (etänä/livenä) – vrt. esim. ASPnet.